

UDC 347.63

ГРНТИ 10.87.27

Opolskaya N. M.*Candidate of Law, Associate Professor,
Head of the Law Department,
Vinnytsia National Agrarian University***Baboi A.M.***assistant of the Law Department,
Vinnytsia National Agrarian University***Baboi V. S.***assistant of the Law Department,
Vinnytsia National Agrarian University*

PROHIBITION OF TORTURE AND INHUMAN TREATMENT AS A RIGHT TO HUMAN DIGNITY

Опольська Н. М.*кандидат юридичних наук, доцент,
завідувач кафедри права**Вінницький національний аграрний університет***Бабой А. М.***асистент кафедри права,**Вінницький національний аграрний університет***Бабой В. С.***асистент кафедри права,**Вінницький національний аграрний університет*

ГЕНЕЗИС ПРАВ ДИТИНИ НА ТЕРЕНАХ УКРАЇНИ

Summary. The article examines the genesis of children's rights in Ukraine. The conditional division of the formation of children's rights in Ukraine into stages has been carried out and the peculiarities of ensuring the rights of the child at each of these stages have been determined. It is determined that in ancient times there was little information about the position of the child in ancient society. They are largely based on legends, beliefs, and customs that the common phenomenon of infanticide has changed their abandonment; ancient people paid attention to the recognition of the father of their child. It is investigated that in the Princely-Lithuanian period inequality was established between children born in and out of wedlock and broad powers of parental authority. It was found that the juridical status of the child in the period from the XVIII to the middle of the XIX century was constructed on the basis of parental authority. But the legal norms reflected a certain narrowing of its scope, as well as the organization of protection of life, health of the child and his property. It is also investigated that the latest period (from 1991 to 2014) began with Ukraine's ratification of the UN Convention on the Rights of the Child (1991) and is characterized by improvement of legislation, intensification of state bodies in the field of protection of children's rights and recognition of the child's rights and freedoms, an active participant in civil society. There have been changes in the field of child protection. It is substantiated that the current stage (since 2014), associated with the violation of children's rights in the environment and the harmonization of legislation in the field of child protection to the legislation of the EU.

Резюме. В статті досліджено генезис прав дитини на теренах України. Здійснено поділ становлення прав дитини в Україні на етапи та визначено особливості забезпечення прав дитини на кожному з цих етапів. Визначено, що в стародавні часи відомостей про положення дитини у стародавньому суспільстві небагато. Здебільшого вони засновані на легендах, повір'ях та звичаях, які свідчать, що поширене явище дітовбивства змінило залишення їх напризволяще; стародавні люди приділяли увагу визнанню батьком своєї дитини. Досліджено, що в Князівсько-Литовської доби встановилась нерівність між дітьми, що народились в шлюбі і поза ним та широкі повноваження батьківської влади. З'ясовано, що правовий статус дитини в період з XVIII – до середини XIX ст конструювався на основі батьківської влади. Але у правових нормах відображалось певне звуження її обсягу, а також організація охорони життя, здоров'я дитини та належного їй майна. Також досліджено, що Новітній період (з 1991 по 2014 рр.) розпочався ратифікацією Україною Конвенції ООН про права дитини (1991 р.) та характеризується вдосконаленням законодавства, активізацією діяльності державних органів у сфері захисту прав дитини та визнання дитини суб'єктом належних їй прав та свобод, активним учасником громадянського суспільства. Відбулись зрушення у галузі охорони дитинства. Обґрунтовано, що Сучасний етап (з 2014 рр.), пов'язаний з порушенням прав дитини в умовах ООС та гармонізацією законодавства у сфері захисту дитини до законодавства країн ЄС.

Key words: *children's rights, genesis of the children's rights, children's rights in Ukraine, formation of the children's rights, protection of the children's rights.*

Ключові слова: права дитини, генезис прав дитини, права дитини в Україні, становлення прав дитини, захист прав дитини.

Постановка проблеми. Розвиток прав дитини має свої історичні корені, адже кожне суспільство, в міру своєї еволюції, приділяло увагу дитині. Суспільні процеси, що відбувались із розвитком цивілізації, змінювали становище дитини в суспільстві. Починаючи зі стародавніх часів, які характеризуються масовими вбивствами дітей та насиллям над ними, відбувались глобальні історичні зміни, що від природного інстинкту продовження роду, поступово привели до турботи та піклування про майбутнє покоління. Рівень охорони життя дитини завжди був показником суспільних, соціально-економічних явищ і ступеня цивілізаційного розвитку історичної епохи. Все це доводить особливу актуальність досліджуваної тематики.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Багато вітчизняних та іноземних науковців присвятили свої наукові праці дослідженням сімейного права, та прав дитини, зокрема. Серед них варто зазначити Н. М. Опольську [1], О. І. Вінгловську [2], Л. А. Латюнкіну [3], С. П. Коталейчук [4] та інших.

Метою статті є: дослідження становлення прав дитини на теренах України, визначення етапів розвитку прав дитини в Україні.

Виклад основних результатів досліджень. Перший етап розвитку суспільства супроводжувався збільшенням кількості народжуваності дітей та низьким рівнем матеріального виробництва. Науковці відзначають, що явище дітовбивства було найбільш поширене у первісному суспільстві [5, с.29]. Народження дитини ставало важкою ношею для кочових племен, не вистачало харчів, щоб їх прогодувати. Найчастіше саме ці обставини змушували позбавитись від економічно не вигідних дітей.

Тривалий час життя новонародженої дитини не визнавали цінністю. Їх приносили в жертву богам, убивали через ритуальні міркування (наприклад, близнюків) або за статевими ознаками. Порівняно частіше відбувались вбивства новонароджених дівчаток тому, що хлопчики були спадкоємцями, продовжувачами роду. Основними причинами вбивства дітей були кількісні (перенаселеність) та якісні (убивства дітей за певними ознаками) показники [6, с. 51]. Про визнання окремих періодів дитинства в давнину свідчать деякі звичаєві обряди. Посадження дитини на коня або постригу (приблизно у 3 роки) означало завершення віку немовляти. Цього звичаю дотримувались у вищих колах суспільства до періоду високого середньовіччя [7, с. 162-163].

Вагомий вплив на положення дитини у суспільстві мало поширення християнської релігії. З одного боку, він був досить позитивним, оскільки релігія визнала наявність душі у дитини. Це суттєво змінило становище дитини в суспільстві. Істоту, яка мала душу, за релігійними нормами, вбивати

заборонялось. Вбивство дитини стали вважати злочином, її життя охоронялось законом. Але разом із поширенням християнства погіршувався юридичний статус позашлюбних дітей. Релігія проголошувала святість та непорушність шлюбу, засуджувала позашлюбні зв'язки. До „незаконних” дітей поступово формувалось зневажливе ставлення. У цьому ми бачаємо негативний вплив християнської релігії на юридичне положення дитини.

Дослідники сімейного права неодноразово піднімали питання про рецепцію візантійського права у сімейне право Київської Русі. Зазначену проблему висвітила і Н.М. Крестовська. Ми поділяємо її думку про те, що норми візантійського права щодо позашлюбних дітей були більш жорсткими та лише частково знайшли відображення у окремих нормах Руської Правди [8 с. 65-65].

Негативне ставлення до позашлюбних дітей на Русі виникло поступово. В язичницький період великого значення законності чи незаконності народження не приділяли, хоча, як вже зазначалось, вони не були рівними у статусі. Позашлюбні діти могли обіймати високі державні посади, успадковували від своїх батьків рухоме майно та титули.

Юридичне положення позашлюбних дітей почало змінюватись, починаючи з 990 року після того, як Володимир Великий охрестив Київську Русь. Християнство на Русі приживалось поступово й було причиною уповільненого впливу церкви на визначення юридичного статусу дитини. Навіть після прийняття християнства князі наділяли своїх позашлюбних дітей такими ж правами, як і дітей, народжених у шлюбі. Тривалий час святість церковного шлюбу в реальному житті не визнавалась. Подружня зрада не засуджувалась суспільством. В народі вважали, що церковний шлюб - звичай вищих класів, але і поважні особи, прийнявши християнство, нерідко не дотримувались його обрядів або повертались до старої релігії [9, с. 355].

Л. Демоз усю історію відносин батьків і дітей поділив на 6 стилів: інфантицидний, стиль покидання дітей, амбівалентний, нав'язливий, соціалізуючий, допомагаючий. Інфантицидний стиль (до IV ст.) характеризувався широко поширеним дітовбивством, який пізніше змінив період покидання (abandoning). У IV-XVIII ст. батьки підкидали своїх дітей, відмовлялись від них, відправляли в монастирі, віддавали в якості слуг в інші сім'ї. XIV-XVII ст. Л. Демоз відносить до амбівалентного стилю виховання. В цей період виховання супроводжувалося суворою дисципліною, жорстоким ставленням до дитини й тілесними покараннями. Нав'язливий стиль (XVIII ст.) характеризується увагою батьків до дитини, покарання стали застосовуватись рідше. В цей

період спостерігається зниження дитячої смертності. Соціалізуючий стиль тривав приблизно з XIX ст. – до середини XX ст. В цей час основною метою виховання дитини визнають підготовку до самостійного життя, тренування її волі. Нарешті, допомагаючий стиль (із середини XX ст.) проявляється у тому, щоб надати дитині можливість розвиватись індивідуально, а не формувати її [10, с. 84].

Ми вважаємо, що в Україні ставлення до дитинства дещо відрізняється від даного поділу на стилі: адже має свої історичні корені та національні традиції [1, с. 51-52]. Про особливу увагу до виховання дітей свідчить Повчання Володимира Мономаха своїм дітям, написане приблизно у 1053–1125 роках. „О діти мої! Хваліть Бога і любіть людство. Ні піст, ні самотність не врятують вас, тільки великодушність. – Не забувайте про бідних і хворих, турбуйтеся про них... Не майте гордості ні в умі, ні в серці. Остерігайтесь брехні, пияцтва, облуди; поважайте старших, як батьків, а менших, як братів...”. Володимир Мономах прагнув, щоб виховні настанови стали правилами для молодого покоління на добровільних засадах, що свідчить про повагу до особистості дитини [11, с. 394].

Здавна в Україні важливим було і питання освіти. Першу школу було засновано у Києві князем Володимиром Святим (984-1015 рр.). В ній вчилися діти бояр та інші діти читати, писати, співати церковних пісень та грецької мови. Ті, хто закінчив школу, ставали церковнослужителями, священниками, переписували книги, перекладали книжки із грецької, інших мов на церковнослов'янську. Багато шкіл було збудовано за правління Ярослава Мудрого (1019-1054 рр.) [12, с.67].

У Литовському Статуті 1566 р. з'явилась норма, яка передбачала покарання батьків за вбивство дорослих дітей. Воно, на відміну від вбивства дітьми батьків, було відносно м'яким і передбачало ув'язнення протягом одного року та шести тижнів та щоденне каяття перед церквою (розд. 11, арт. 16) [13, с. 379] У Статуті 1588р. зникло застереження про вік дитини, яка стала жертвою батьків, тобто неповнолітня дитина також перебувала під правовою охороною (розд.11, арт. 7). Еволюція норм щодо охорони життя дитини є свідченням гуманізації права та усвідомлення цінності дитини, як особливого суб'єкта суспільного життя [14, с. 84]. Культура відносин між батьками та дітьми в литовсько-польську добу в Україні дещо відрізнялась від інших країн, де використовувалось жорстоке насилля над дитиною. Свідченням цьому є видатна пам'ятка української суспільної думки – духовний заповіт православного шляхтича В. Загоровського (1577р), в якій висловлено бажання, щоб його діти в сім років розпочинали навчання „Письма Святого та науки руської”, а опікуни виховували їх пильно й порядно.

У законодавстві, що регулювало правове положення дитини, в епоху правління Петра I

спостерігається організація захисту прав дітей та неповнолітніх. В цей період були створені заклади для „незаконно народжених” дітей. Перший притулок для „соромних дітей”, як їх ще називали, було створено в 1706 році митрополитом Іовом поблизу Новгорода, в Успенському монастирі. Пізніше, відповідно до указу Петра Великого в 1712 р., такі притулки мали бути створені у всіх губерніях.

Закони України в Козацько-гетьманський період були зведені в збірник під назвою „Права, за якими судиться малоросійський народ” (1743р.). Аналіз збірника свідчить про закріплення основ організації захисту та охорони інтересів дитини. Зокрема артикул 15 глави 20 спрямований на охорону життя та здоров'я дитини. Пункт 4 арт. 15 глави 20 передбачав покарання за спричинення фізичної шкоди малолітній дитині: „...якщо чужу малолітню дитину хто всадив на коня і внаслідок цього дитині яке зло було заподіяно..., того має бути засуджено та покарано як за вбивство чи за каліцтво.” В пунктах 1-3 даного артикулу передбачено покарання за вбивство вагітної жінки, спричинення шкоди її здоров'ю чи плоду [15, с. 584-585]. Вказані пункти свідчать про визнання ненародженої дитини в утробі матері суб'єктом права.

У 1832 році в Російській Імперії було видано XV том Зводу законів, в якому розділ 8 Книги 1 „Про покарання за злочини проти прав сімейних” був спрямований на регулювання відносин у сімейній сфері. Перша глава цього розділу „Про перевищення прав батьківської влади” забороняла укладення шлюбу дітей без їх згоди, а також примушення до вступу у ченці (ст.653). В 1845 році затвердили „Укладення про покарання кримінальні та виправні”. Дві глави Укладення присвячені захисту інтересів неповнолітніх та дітей від злочинних посягань. У 1863р. були скасовані тілесні покарання як дорослих, так і дітей [8, с. 111].

12 березня 1891 року було прийнято Закон про узаконення та усиновлення, який дозволив узаконення через наступне укладення шлюбу між батьками дитини. Він визнавав незаконнонародженими дітей, що народились поза шлюбом, якщо вони не були у встановленому порядку узаконені, дітей, народжених від прелюбодіяння; народжених після смерті чоловіка матері дитини, або після розлучення, якщо до народження дитини минуло більше триста шести днів, а також народжених у шлюбі, який визнано судом незаконним та недійсним. Я.А Канторович охарактеризував даний закон, як такий, що започаткував „справедливе відношення до цих знедолених жертв людських утїх” [16, с. 6].

На наш погляд, постанови щодо незаконнонароджених дітей були не стабільними, часто змінювались. Випадки народження дітей без перебування батьків у шлюбі були численними, оскільки міцного сімейного устрою в Росії не було.

3 червня 1902 року було внесено зміни у законодавство й термін „незаконнонароджені діти”

було змінено на „позашлюбні”. Закон визнав, що діти, які народились від батьків, котрі не перебувають у шлюбі, також мають право на матеріальне благополуччя. Діти, народжені незаможною жінкою, або народжені внаслідок прелюбодіяння, а також ті, що народились після смерті чоловіка матері чи після розірвання шлюбу, або після визнання його недійсним, якщо до дня народження дитини пройшло більше ніж триста шість днів – вважалися позашлюбними. Вони могли бути узаконені через наступний шлюб між батьками або за рішенням суду. Узаконені діти прирівнюються у правах до дітей законних [17, с. 5]. У 1897 році було прийнято закон про відповідальність малолітніх злочинців. На думку автора, він був формальним і, як більшість інших законів у сфері захисту прав дитини, не реалізовувався на практиці. Закон про відповідальність малолітніх злочинців змінював систему й характер покарань для неповнолітніх, але за недостатністю, а в окремих випадках й відсутністю виправних закладів, на практиці в повному обсязі він не виконувався.

На початку XX століття новою галуззю в публічному праві визнали дитяче право, в основі якого було піклування про дитину з боку держави. До основних прав малолітніх відносили право на задоволення потреб матеріального благополуччя (їжу, одяг, медичну допомогу і т.д.), право на освіту, право на охорону моральної особистості. Усі права дитини мали охоронятися державою, яка покладала відповідні обов'язки на свої органи, а також за допомогою адміністративно-правового, цивільно-правового, кримінально-правового впливу мала змушувати осіб, які опікувалися дитиною, дотримуватись законодавства [18, с. 3-4]. Законодавством було встановлено, що батьки мали забезпечувати матеріальне благополуччя своїх дітей, право на матеріальне благополуччя мали і позашлюбні діти.

Одним із важливих періодів у процесі становлення та розвитку прав дитини на Україні ми вважаємо період Національно-демократичної революції (1917-1920рр.) (далі НДР). За період діяльності Центральної ради і наступних урядів – Гетьманату та Директорії відбулись суттєві зміни у галузі забезпечення прав та свобод дитини. Зокрема були розроблені постанови Всеукраїнських Учительських з'їздів [19, с. 39], постанови наради земських і міських діячів позашкільної освіти в Києві [20, с. 22], проект єдиної школи на Україні [21, с. 170]. Ці документи були спрямовані на збільшення кількості дітей, що можуть отримати освіту та на підвищення загального та професійного рівня фахівців галузі прав дитини, зокрема учителів. Це, на нашу думку, особливо важливо не тільки для періоду НДР. Такі заходи можна використовувати сьогодні для удосконалення механізму забезпечення прав та свобод дитини.

У 1918 році почали з'являтися дошкільні установи. Після досягнення восьми років діти

могли навчатись в Єдиній Трудовій Школі. Вона включала школу I ступеня, де навчались діти віком від 8 до 12 років та школу II ступеня, вік учнів якої включав 5 категорій, починаючи з 12 років. Для розумово відсталих дітей були створені допоміжні школи, де діти навчались за спеціально розробленою програмою, з урахуванням їх можливостей та зниженим навантаженням. Українські уряди за 1917-1920 рр. ліквідували неписьменність майже у 30% населення України [22, с. 15-16].

У 1920-х рр. розпочався новий період в історії України та у сфері забезпечення прав дитини, який пов'язаний із встановленням радянської влади. Радянське законодавство докорінно змінило юридичний статус позашлюбних дітей, визнавши, що діти є рівними перед законом незалежно від походження. Особи, що дійсно є батьками дитини, незалежно від того, чи перебувають вони в шлюбі, визнавались законними батьками.

Всі відмінності між шлюбними та позашлюбними дітьми було скасовано. Діти, що народились від батьків, які у шлюбі не перебували, мали право на спадщину. Важливим було і те, що права синів і дочок були однаковими, тобто дітей визнано рівними у правах незалежно від статі. Якщо батько не визнавав дитину, матір мала право звернутися до суду і довести його батьківство.

Змінювалось законодавство у сфері захисту прав дитини, створювались установи охорони материнства й дитинства, які мали на меті скоротити дитячу смертність, зберегти здоров'я дитини й матері. Вагітні жінки мали право на оплачувану відпустку. У багатьох містах були створені жіночі консультації для вагітних, де жінкам надавалась кваліфікована медична допомога. У разі хвороби вагітна жінка мала право зробити аборт, проте це право було обмежене визначеним переліком важких хвороб, що загрожують життю жінки й плоду.

Законодавство про відповідальність неповнолітніх злочинців також було змінено. У 1918 році на всій території України вступив в дію Декрет Раднаркому РРФСР „Про комісії для неповнолітніх” [23, с. 227]. Діяльність комісій була спрямована на перевиховання дитини, що скоїла злочин, її виправлення. Комісії вирішували питання про застосування відповідних заходів до неповнолітнього. Законодавство забороняло застосовувати до неповнолітнього смертну кару. Комісії не обмежувались розглядом справ неповнолітніх, а також проводили правозахисну та профілактично-виховну роботу з дітьми та підлітками.

Радянський Кодекс законів про працю заборонив нічну працю неповнолітніх, роботу у шкідливих умовах та важку працю підлітків. Не можна було приймати на роботу осіб молодших 16-ти років (у виняткових випадках дозволялось приймати осіб - 14 років) [24, с. 114].

На наш погляд, за період з 1920 по 1930 рр. відбулись вагомні зміни у сфері забезпечення прав

дитини, зокрема було створено комісії для неповнолітніх, усіх дітей незалежно від статі, походження визнано рівними у правах та ін.

В 30-х роках ХХ ст. розроблявся проект Конституції 1936 р., приймалися закони та декрети, головною метою яких вказано охорону материнства та дитинства. 27 червня 1936 р. було прийнято постанову Центрального Виконавчого Комітету й Ради Народних Комісарів Союзу Радянських Соціалістичних Республік (далі СРСР) про заборону абортів, збільшення матеріальної допомоги породіллям, встановлення державної допомоги багатодітним сім'ям, розширення мережі пологових будинків, дитячих ясел, дитячих садів, посилення кримінального покарання за несплату аліментів, внесено зміни у законодавство про розлучення [25, с. 14].

Сучасні документально-публіцистичні, наукові праці розкривають реальні умови життя дітей у 30-і роки. Внаслідок голоду 1932-1933 рр. загинуло приблизно 10 мільйонів чоловік, 70% з яких – діти, оскільки вони були найбільш слабкими та незахищеними. Встановлені численні факти вбивств дітей та людодівства в багатьох областях України. З'явилась велика кількість сиріт, батьки яких помирали від голоду, політичних репресій. Боротьба радянської влади проти ворогів народу поширювалась на усі вікові категорії. У кримінальному праві розроблялись та приймалися положення, що посилювали покарання неповнолітніх.

Позитивні зміни у галузі захисту прав дитини спостерігаються, починаючи з другої половини ХХ ст.. Вважаємо, що перш за все, цьому сприяв розвиток ідеї про розширення прав і свобод людини й громадянина на міжнародному рівні.

У 1950 р. було прийнято Європейську конвенцію про захист прав і основних свобод людини, 20 листопада 1959 р. – Декларацію прав дитини та ін. Окремі принципи, зазначені в цих документах, були відображені у Конституції СРСР 1977 року. Було передбачено особливу турботу про здоров'я дітей і підлітків, підпорядкованість єдиної системи освіти радянському вихованню, духовному й фізичному розвитку молоді, підготовці її до громадської діяльності та праці. Усі громадяни СРСР, відповідно до Конституції, зобов'язані були турбуватися про виховання дітей, готувати їх до суспільно корисної праці [26, с. 63].

Спостерігається збільшення уваги до проблем забезпечення прав дитини міжнародної спільноти. 1979 рік було проголошено Міжнародним Роком дитини. 20 листопада 1989 року на 44 сесії Генеральної Асамблеї Організації Об'єднаних Націй (далі ООН) було прийнято Конвенцію про права дитини.

Україна ратифікувала Конвенцію про права дитини 27 лютого 1991 року [27]. Це було значним поштовхом для вдосконалення національного законодавства, глибоких зміни у системі охорони дитинства. Активізувалась діяльність державних органів щодо захисту дітей, створено спеціально

уповноважений орган – Державний департамент з усиновлення та захисту прав дитини, прийнято та доповнено ряд законодавчих актів з питань правового захисту дитини.

26 квітня 2001 було прийнято Закон України „Про охорону дитинства”, який визначив загальнонаціональним пріоритетом охорону дитинства в Україні з метою забезпечення прав дитини на життя, на охорону здоров'я, освіту, соціальний захист та всебічний розвиток [28].

З 2005 року в Україні збільшено допомогу матерям при народженні дитини в 11 разів. 2006 рік був оголошений Президентом України Роком захисту прав дитини, 2008 рік – роком підтримки національного усиновлення та інших форм сімейного виховання дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування.

Указом Президента України від 8 квітня 2008 року затверджено „Концепцію реформування кримінальної юстиції України”, якою передбачено розвиток спеціалізованої системи правосуддя для неповнолітніх – ювенальної юстиції. 5 березня 2009 р. Верховна Рада України ухвалила загальнодержавну програму – „Національний план дій з реалізації Конвенції ООН про права дитини”. Програма передбачала забезпечення та захист прав дітей різних категорій, направлення заходів на індивідуальний, фізичний, розумовий, духовний розвиток дитини, а також удосконалення сучасного законодавства у сфері забезпечення і захисту прав дитини [29].

16 січня 2009 Верховна Рада України ратифікувала Європейську конвенцію про правовий статус дітей, народжених поза шлюбом [30].

Подальші зміни до законодавства про права дитини спрямовані на гармонізацію законодавства України до законодавства країн ЄС і пов'язані з рівністю прав та обов'язків матері і батька щодо своїх дітей. Слід зазначити, що мати, батько мають рівні права та обов'язки щодо дитини, незалежно від того, чи перебували вони у шлюбі між собою. Розірвання шлюбу між батьками, проживання їх окремо від дитини не впливає на обсяг їхніх прав і не звільняє від обов'язків щодо дитини. Батьки зобов'язані утримувати дитину до досягнення нею повноліття.

Удосконаленням системи захисту прав дитини є зміни до законодавства, що стосуються стягнення аліментів. 28.08.2018 року набрав чинності Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо створення економічних передумов для посилення захисту права дитини на належне утримання» від 03.07.2018 № 2475-VIII. Документом передбачається захист прав дітей та їх належного матеріального забезпечення особливо тих, які виховуються в неповних сім'ях. Законом вносяться зміни до інших законодавчих актів України. Так, зокрема у Кодексі України про адміністративні правопорушення встановлено, що несплата аліментів на утримання дитини за шість місяців з

дня пред'явлення виконавчого документа до примусового виконання, тягне за собою виконання суспільно корисних робіт на строк від 120 до 240 годин.

Особлива увага приділена щодо несплати аліментів на утримання дитини з інвалідністю, дитини, яка хворіє на тяжкі перинатальні ураження нервової системи, тяжкі вроджені вади розвитку, рідкісне орфанне захворювання, онкологічні, онкогематологічні захворювання, дитячий церебральний параліч, тяжкі психічні розлади, цукровий діабет I типу (інсулінозалежний), гострі або хронічні захворювання нирок IV ступеня, або на утримання дитини, яка отримала тяжкі травми, потребує трансплантації органа, потребує паліативної допомоги, що призвела до виникнення заборгованості, сукупний розмір якої перевищує суму відповідних платежів за три місяці з дня пред'явлення виконавчого документа до примусового виконання, тягне за собою виконання суспільно корисних робіт на строк від 120 до 240 годин.

Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо створення економічних передумов для посилення захисту права дитини на належне утримання» від 03.07.2018 № 2475-VIII також удосконалює механізм виїзду за кордон дитини, яка проживає в неповній родині. Згідно закону, той з батьків, який проживає з дитиною, може самостійно вирішувати питання тимчасового виїзду дитини за кордон за наявності заборгованості зі сплати аліментів іншого з батьків більше 4 місяців. При цьому зміни передбачають можливість виїзду дитини за кордон строком до 1 місяця з тим із батьків, з ким проживає дитина, не лише на лікування, навчання і відпочинок, але й з метою її участі в дитячих змаганнях, фестивалях, учнівських олімпіадах та конкурсах за кордоном, у тому числі в складі організованої групи дітей.

Законом України «Про охорону дитинства» передбачено право на захист від усіх форм насильства. Кожній дитині гарантується право на свободу, особисту недоторканність та захист гідності. Дисципліна і порядок у сім'ї, навчальних та інших дитячих закладах мають забезпечуватися на принципах, що ґрунтуються на взаємоповазі, справедливості і виключають приниження честі та гідності дитини.

7 січня 2018 року набрав чинності Закон України «Про запобігання та протидію домашньому насильству», яким передбачається впровадження комплексного підходу до боротьби з домашнім насильством, суттєве доповнення існуючих інструментів такої боротьби, введення нових визначень термінів, та інших норм, спрямованих на покращення захисту потерпілих від домашнього насильства. Із прийняттям вищезазначеного Закону України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» в Україні нарешті криміналізоване поняття «домашнього насильства». Відповідно до норм Кримінального

кодексу України, домашнє насильство, тобто умисне систематичне вчинення фізичного, психологічного або економічного насильства щодо подружжя чи колишнього подружжя або іншої особи, з якою винний перебуває (перебував) у сімейних або близьких відносинах, що призводить до фізичних або психологічних страждань, розладів здоров'я, втрати працездатності, емоційної залежності або погіршення якості життя потерпілої особи карається громадськими роботами на строк від 150 до 240 годин, або арештом на строк до шести місяців, або обмеженням волі на строк до п'яти років, або позбавленням волі на строк до двох років.

Крім того, передбачено заборонний припис, що дозволить забезпечити безпеку жертвам домашнього насильства. Терміновий заборонний припис виноситься кривднику уповноваженими підрозділами органів Національної поліції України у разі існування безпосередньої загрози життю чи здоров'ю постраждалої особи з метою негайного припинення домашнього насильства, недопущення його продовження чи повторного вчинення. Терміновий заборонний припис може містити такі заходи: зобов'язання залишити місце проживання (перебування) постраждалої особи; заборона на вхід та перебування в місці проживання (перебування) постраждалої особи; заборона в будь-який спосіб контактувати з постраждалою особою. Під час вирішення питання про винесення термінового заборонного припису пріоритет надається безпеці постраждалої особи. Зазначена вимога поширюється також на місце спільного проживання (перебування) постраждалої особи та кривдника незалежно від їхніх майнових прав на відповідне житлове приміщення. Терміновий заборонний припис виноситься строком до 10 діб.

Даним Законом також розширено доступ до безоплатної вторинної правової допомоги для осіб, які постраждали від домашнього насильства або насильства за ознакою статі, а також – для дітей. Тобто відтепер дані категорії осіб отримали право на безоплатну вторинну правову допомогу, що полягає в отриманні захисту, представництва інтересів у судах, інших державних органах, органах місцевого самоврядування, перед іншими особами; складення документів процесуального характеру. Її надають юристи центрів з надання безоплатної вторинної правової допомоги (далі – центри), або бюро правової допомоги, а також адвокати, які співпрацюють із центрами. Послуги юристів та адвокатів оплачує держава.

Незважаючи на значні зміни у галузі охорони дитинства, існує цілий ряд невирішених проблем, що ускладнюють реалізацію прав та свобод дитини. Високий рівень дитячої злочинності, безпритульності, смертності є свідченням неефективної діяльності органів і служб у сфері захисту дитини, відсутністю дієвого механізму забезпечення прав та свобод. Окремі ланки, державні органи, правові норми не спрацьовують через невідповідність суспільним відносинам, що

склалась в сучасній Україні, важку економічну ситуацію та низький рівень правосвідомості суспільства.

Особливо гостро проблема забезпечення прав дитини постала в умовах проведення ООС. Діти зростають у умовах фізичної та психологічної травматизації, розвитку культури ненависті, знищення сімейних та соціальних зв'язків. Зниження якості освіти, медичних послуг веде до викривленого сприйняття дитиною навколишнього світу, підміни ідеалів, що може відобразитись у поширенні дитячої злочинності, безпритульності, криміналізації суспільства в майбутньому.

Останні цифри, які стали відомі, в умовах, коли була можливість збирати інформацію і з невідконтрольних територій, свідчить, що станом на серпень 2014-го року загинуло 53 дитини. І. Геращенко, яка представляла Україну у гуманітарній підгрупі на переговорах у Мінську, вказала, що станом на кінець січня 2014 року - 68 загиблих і 186 поранених дітей.

Загалом збройний конфлікт в Україні суттєво погіршив стан реалізації прав дитини та відкинув нашу державу на 10 років назад у сфері забезпечення прав і свобод дитини.

Аналізуючи історію розвитку юридичного положення дитини в суспільстві, слід зробити висновок, що розрив між проголошеними правами дитини та „реально існуючими” спостерігається з моменту визнання суспільством та закріплення найперших прав дитини. Протягом історичного розвитку він диференційовано змінювався залежно від культурного, соціально-економічного розвитку суспільства.

Висновки. Дослідивши історичні аспекти становлення прав дитини в Україні можна умовно поділити їх на декілька етапів.

1. Становлення прав дитини. Зі стародавніх часів відомостей про положення дитини у стародавньому суспільстві небагато. Здебільшого вони засновані на легендах, повір'ях та звичаях, які свідчать, що поширене явище дітовбивства змінило залишення їх напризволяще; стародавні люди приділяли увагу визнанню батьком своєї дитини.

2. Князівська доба та литовсько-польський період (IX – XVII ст.). Період пов'язаний із поширенням християнської релігії, яка вплинула на визнання права на життя у дитини. В цей період встановилась нерівність між дітьми, що народились в шлюбі і поза ним та широкі повноваження батьківської влади. Особливістю у ставленні до дитини на українських землях було те, що увагу приділяли питанням розвитку її особистості, освіти. А виховання базувалось на засадах порядності, толерантності, що було нехарактерним для даного періоду розвитку суспільства.

3. Період з XVIII – до середини XIX ст. Юридичний статус дитини в цей період конструювався на основі батьківської влади. Але у правових нормах відображалось певне звуження її обсягу, а також організація охорони життя, здоров'я дитини та належного їй майна.

4. Кінець XIX на поч. XX ст. В цей час спостерігається поступове обмеження батьківської влади, покращення правового статусу позашлюбних дітей, пом'якшення кримінальної відповідальності малолітніх злочинців.

Період Національно-демократичної революції (1917-1920 рр.) характеризується посиленням уваги до забезпечення права дітей на освіту незалежно від статі, соціального походження, національності; на підвищення загального та професійного рівня фахівців у галузі прав дитини. В цей період вперше діяльність урядів країни була спрямована на формування соціально активної поведінки дитини.

В період становлення та розвитку радянської держави (з 1920 по 1991 рр.) можна виділити 3 підетапи у сфері захисту та охорони дитинства:

I-й підетап – з 1920 по 1930 рр. було докорінно змінено юридичний статус позашлюбних дітей, радянське законодавство визнало, що усі діти є рівними перед законом, створювались установи охорони материнства й дитинства. Трудове законодавство заборонило нічну працю неповнолітніх, роботу у шкідливих умовах та важку працю підлітків. Кримінальним законодавством передбачено створення комісій для неповнолітніх та заборону застосування до них смертної кари.

II-й підетап – з 1933 по 1950 рр. пов'язаний із посиленням адміністративно-командної політики держави, штучним голодом, політичними репресіями та Великою Вітчизняною війною. У цей період посилились кримінальні покарання, що застосовувались до дітей, було відновлено смертну кару. Зареєстровані численні випадки застосування вищої міри покарання до неповнолітніх без доведення вини, попереднього слідства.

III-й підетап – з 1959 по 1991 рр. характеризується спрямуванням державної політики на підвищення рівня охорони дитинства: збільшення матеріальних виплат малозабезпеченим сім'ям, створення дитячих установ, закладів охорони здоров'я, вживання заходів по боротьбі з дитячою злочинністю та бездоглядністю.

4. Новітній етап 1991 по 2014 рр. розпочався ратифікацією Україною Конвенції ООН про права дитини (1991 р.). Він характеризується вдосконаленням законодавства, активізацією діяльності державних органів у сфері захисту прав дитини та визнання дитини суб'єктом належних їй прав та свобод, активним учасником громадянського суспільства. Відбулись зрушення у галузі охорони дитинства.

5. Сучасний етап – з 2014 рр., пов'язаний з порушенням прав дитини в умовах ООС та гармонізацією законодавства у сфері захисту дитини до законодавства країн ЄС. Збройний конфлікт в Україні суттєво погіршив стан реалізації прав дитини та відкинув нашу державу на 10 років назад у сфері забезпечення прав і свобод дитини. На сьогодні немає комплексного закону, який захищав чи повністю систематизував права дитини. Відсутні реальні зміни на шляху до формування ювенальної

юстиції. Прийнято Закон України «Про пробацію», разом з тим, не створено програм реабілітації для дітей, що мають конфлікт із законом, немає фахівців, підготовлених до роботи з такими дітьми. Позитивна динаміка спостерігається лише у напрямку створення економічних передумов для посилення захисту дитини на належне утримання та попередження насильства в сім'ї.

Список використаних джерел

1. Опольська Н.М. Права дитини в Україні: монографія, 2-ге видання, перероблене та доповнене. Вінниця: ВНАУ, 2019. 289 с.
2. Вінгловська О. І. Імплементация міжнародних стандартів прав дитини в національному законодавстві України : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. К., 2000. 20 с.
3. Лактюнкина Е. А. Права ребенка в контексте концепции устойчивого развития : автореферат дис. ... канд. юрид. наук:12.00.02.тЕкатеринбург, 2005. 26 с.
4. Коталейчук С. П. Теоретико-правові проблеми правового статусу неповнолітніх в Україні та забезпечення його реалізації як один із основних напрямків діяльності міліції : автореф. дис. ... канд. юрид. наук 12.00.01. Київ: 2004. 17 с.
5. Вишневский А. Г. Демографическая революция. Москва: Статистика, 1976. С. 29-35.
6. Кон И. С. Ребенок и общество. Москва : Наука, 1988. С.51
7. Шпилевський С. Семейные власти у древних славян и германцев. Казань : Унив. тип., 1869. С. 262-263
8. Крестовська Н. М. Ювенальне право України : іст.-теорет. дослідж. : монографія. Одеса : Фенікс, 2008. С. 65-66
9. Загоровский А. И. Курс семейного права. Изд. 2-е, с переменами и доп. Одесса : тип. Акционерн. Юж.-Рус. о-ва печ. дела, 1909. С. 355
10. Демоз Л. Психиоистория. Ростов н/Д : Феникс, 2000. С. 84
11. Владимирский-Буданов М. Ф. Обзор истории русского права Ростов-н/Д : Феникс, 1995. С.394
12. Статути Великого Князівства Литовського : у 3 т. / за ред. С. Ківалова, П. Музиченька, А. Панькова. Одеса : Юрид. лит., 2003. Т. 2 : Статут Великого Князівства Литовського 1566 року. С. 379
13. Статути Великого Князівства Литовського Литовського : у 3 т. / за ред. С. Ківалова, П. Музиченька, А. Панькова. Одеса : Юрид.лит., 2004. Т. 3, кн. 2 : Статут Великого Князівства Литовського 1588 року. С. 272
14. Крестовська Н. М. Ювенальне право України : іст.-теорет. дослідж. : монографія О. : Фенікс, 2008. С. 84
15. Права, по которым судится малороссийский народ ... / изд. под ред. и с прилож. исслед. о сем Своде и о законах, действовавших в

Малороссии проф. А. Ф. Кистяковского. Київ : Унив. тип. (И. И. Завадского), 1879. С. 584-585.

16. Законы о детях. : сб. постановлений действующего законодательства, относящихся до малолетних и несовершеннолетних, с прил. Свода разъясн. по кассац. решениям Сената / сост. Я. А. Канторович. Изд. неофиц. Санкт-Петербург : Я. А. Канторович, 1899. С.6

17. Внебрачные дети : (закон 3-го июня 1902 г.) : узаконие и усыновление с разъяснениями Сената и образцами прошений / сост. Н.С.Николин. Москва : изд.И. К. Оппокова, 1902. С. 5, 17

18. Рыздзюгинский Г. Детское право Р.С.Ф.С.Р. М. : Юрид. изд.—во НКЮ,1923. С. 3-4

19. Другий Всеукраїнський учительський з'їзд : тези докладів, дебати, постанови. Київ : Вид. Укр. т-ва шкіл. освіти, 1917.С.39

20. Нарада в справі організації народної освіти на Україні 15—20 грудня 1917 р., Київ. К. : Вид. журн. "Вільна українська школа", 1918. 22 с.

21. Проект єдиної школи на Україні. Кн. 1 : Основна школа. Кам'янець-Подільський : Накладом М-ва нар. освіти, 1919. 170с.

22. Народна освіта України в добу національно-демократичної революції 1917—1920 рр. : автореф. дис. ... канд. іст. наук. Донецьк, 2001. С. 15-16

23. О Комисиях для несовершеннолетних : Декрет Совнаркома РСФСР от 14 янв. 1918 г.. Сборник узаконений РСФСР. 1918. № 16. С. 227.

24. Кодекс законов о труде : с изм. и доп. по 1-е мая 1929 г. Харків: Юридиздат НКЮ УССР, 1929. С.114

25. Смулевич Б. Я. Материнство при капитализме и социализме. Москва : Соцэкгиз, 1936. С. 141

26. Конституция (Основной Закон) Союза Советских Социалистических Республик : с изм. и доп., внес. законами СССР от 1 дек. 1988 г., 20 дек. и 23 дек. 1989 г. Москва : Известия, 1990. 63 с.

27. Конвенція ООН про права дитини : ратифікована Постановою Верховної Ради України від 27 лют. 1991 № 789-ХІІ. Київ: Столиця, 1997. 31 с.

28. Про охорону дитинства : Закон України від 26 квіт. 2001 р. № 2402-ІІІ. Відомості Верховної Ради України. 2001. № 30. С.142.

29. Про Загальнодержавну програму "Національний план дій щодо реалізації Конвенції ООН про права дитини" на період до 2016 року : Закон України від 5 березня 2009 року № 1065-VI. Відомості Верховної Ради України 2009. № 29. С.395.

30. Про ратифікацію Європейської конвенції про правовий статус дітей, народжених поза шлюбом : Закон України від 14 січ. 2009 р. № 862-VI. Відомості Верховної Ради України. 2009. № 27. С. 348.